

TEORETICKOPRÁVNÍ ASPEKTY NÁRODNÍHO STÁTU V ÉŘE GLOBALISACE

PETR KRÁTKÝ

Mezinárodní institut podnikatelství a práva, Česká republika

Abstrakt v rodném jazyce

Historická a aktuální role národního státu pohledem právní teorie. Aktuální problém marginalizace mezinárodního práva. Dopady globalizace a europeizace na národní stát. Přetrvávající význam národních států a státních idejí.

Klíčová slova v rodném jazyce

Národní stát, globalisace, europeizace, státoprávní teorie, mezinárodního právo, státní suverenita.

Abstract

Historic and actual role of the national state in theory of law and state. Actual problem which resist in marginalization of international law. Impacts of globalization and europeization on national state. Persisting significance of national state and state ideas.

Key words

National state, globalization, euripeization, theory of law and state, international law, statehood.

ÚVOD

V souvislosti s probíhajícím procesem globalisace a jejího vlivu na fenomen národního státu vzniká řada otázek. Jednou z nich je i otázka po dalším smyslu národních států a jejich idejí, jakožto řídicích myšlenek, které byly u zrodu toho kterého státu a dosud od sebe jednotlivé státy diferencují.¹ Mohou tyto myšlenky být v současnosti aktuální? Mohou být pro současného člověka inspirující? Nebo jsou definitivně odsouzeny na pole právní historie jako artefakty, jež překonal dějinný vývoj a které bychom měli opustit? V tomto kontextu je nutné rovněž položit otázku, jaké ideje naproti tomu řídí proces globalisace? Jsou vůbec takové řídicí ideje, nebo je fenomen globalisace jevem živelným, který nikdo a nic neřídí a který je jen dalším přirozeným stupněm vývoje lidské společnosti? Odpověď na tyto otázky může predikovat další existenci národních států vůbec. Je proto důležité prozkoumat, nakolik je fenomen globalisace pro národní státy hrozbou a zda není něčím, s čím již byly v minulosti konfrontovány a co překonaly.

1. POJEM NÁRODNÍHO STÁTU

Pro fenomen národního státu jsou v pojetí tradiční kontinentální státoprávní teorie charakteristické atributy: mezinárodněprávní subjektivita a dále státní suverenita jako způsobilost být zdrojem právního řádu od ničeho a nikoho neodvozeného, V tradičním pojetí je tedy národní stát garantem objektivního práva pro své občany, který spojení úředním

¹ Srv. k tomu Kallab, J.: Idea státu In Československá Vlastivěda, red. V. Dědina, sv. V Stát, red. J. Kapras. Praha: Sfinx 1931.

jazykem v rámci jednotného systému práva vytvářejí státní národ.² Při vzniku národních států v jejich moderní podobě, se „vedle principu státní suverenity se uplatnil i princip národní suverenity jako požadavek svobodně rozhodovat o vlastním osudu národa a vytvořit vlastní stát ve smyslu mezinárodního řešení národnostní samosprávy a respektování sebeurčovacího práva národů. Princip *maiestas nationalis* pronikl do mezinárodního práva veřejného v podobě zásady sebeurčení národů – *determinatio nationum*.“³

Je pravdou, že ve světle jevů jakými jsou globalisace a europeisace jsou tradiční národní státy podrobeny zkoušce platnosti těchto jejich významových charakteristik.

2. FENOMEN GLOBALISACE

Pro potřeby odpovědí na položené otázky je třeba zpřesnit definiční výměr pojmu globalisace. Fenomen globalisace totiž není právní teorií hodnocen a popisován jednoznačně. Lze se dokonce i setkat s názory, že historické zárodky globalisace můžeme nacházet v historii od pradávna, že globalisací *sui generis* byla rozpínavost římského impéria stejně jako dalších mocenských hegemonů.⁴ Takové názory je třeba kategoricky odmítnout. Pro fenomen globalisace, jak ho známe přibližně od devadesátých let dvacátého století a který lze definovat jako propojování světa na všech úrovních, nelze v historii najít přesnou analogii.⁵

Prvky mocenského imperialismu tak typické pro velké historické říše lze rozhodně vnímat i v současnosti. V mezinárodně právních vztazích byl tak možno hodnotit např. postup koalice vedené Spojenými státy americkými na Blízkém východě. Ve vztazích států, které jsou členy určitého svazu, lze za příklad imperiálního chování „interního“ označit tendence, které se často vyskytují v postoji orgánů Evropské unie vůči jednotlivým členským státům. Jakkoliv lze jevy narušování územní svrchovanosti – v případě postupu spojenců v tzv. druhé válce v Perském zálivu – či omezování státní suverenity – v případě orgánů Evropské unie vůči členským státům – považovat za krajně nevhodné a jdoucí proti základním principům mezinárodního i vnitrostátního práva, nelze je zaměňovat s vlastní procesem globalisace, a to i když působí paralelně a v zásadě jako její integrální součást.⁶

V sociologickém smyslu globalisaci pregnantně definuje A. Giddens, když hovoří o „zintenzivnění celosvětových sociálních vztahů, které spojují vzdálené lokality takovým způsobem, že místní události jsou formovány událostmi dějícími se mnoho mil daleko a

² V praxi může státní národ tvořit dvě a více národností, ale jedině tehdy pokud je vůle těchto národností tvořit společný státní národ - může takový stát přetrvat. V jiném případě dochází k realizaci práva na sebeurčení a hrozí rozdělení takového státu – jak to můžeme vnímat např. v současném Království Belgie.

³ Pinz, J.: Státní a národní svrchovanost v procesu globalisace, dosud nepublikováno - prosloveno na vědecké konferenci ke vzniku Československé republiky, Brno: 2008.

⁴ Viz např. Knoll, V. Hegemonie města Chebu. Zamyšlení nad otázkou středověké globalizace. In Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny. Olomouc, Právnická fakulta UP 2008.

⁵ Srv. Pinz, J.: Moc a právo v procesu globalisace. In Sborník z pracovní konference s mezinárodní účastí. Praha, Vysoká škola ekonomická 2003.

⁶ Nutno k tomu podotknout, že bylo v historii dobrým zvykem impérií pronášet na ovládaná území právní kulturu vyššího typu – což platilo pro *Imperium romanum* stejně jako pro britské impérium – v případě Evropské politické a ekonomické integrace však můžeme o právní kultuře vyššího typu, kterou by přinášela Evropský Unie mluvit jen stěží. Srv. k tomu Pinz, J. Osudy české právní kultury ve stínu tzv. europeisace. In Sborník z vědecké konference „Systémové pojetí kultury“. Hradec Králové: Fakulta humanitních studií University Hradec Králové, 2007.

naopak“.⁷ I takto popsaný stav se však nevymyká historicky známým jevům a mohlo by se zdát, že pro státy s jejich tisíciletou existencí nepředstavuje bytostné ohrožení. Ve skutečnosti je však globalisace jako taková z hlediska států něčím, s čím dosud nebyly nikdy konfrontovány a co směřuje k jejich faktické destrukci a marginalisaci. Postupný transfer řady kompetencí na soukromoprávní subjekty, tlak na privatisaci veřejných služeb, stejně jako možnost obcházení lokální státní regulace daňovou rezidenturou mimo daný stát, jsou z pohledu států aktuální problémy, které globalisace přináší a které ohrožují samotnou podstatu států. Řada činností a kompetencí soustředěných ve státě se přesunula do struktury vztahů, které opouštějí rámec tradičních poměrů mezinárodních, tedy interlokálních, a vstupují do kontextu vazeb globálních.⁸

3. AKTUÁLNÍ PROBLÉMY MEZINÁRODNÍHO PRÁVA

Základním pilířem systému kolektivní bezpečnosti států v období novověku, resp. od Vestfálského kongresu (1648), bylo a dosud je alespoň *de iure* - tedy ve smyslu Charty Organizace spojených národů⁹ - mezinárodní právo veřejné. Od dob svého vzniku prošel tento normativní systém dlouhým vývojem, aby v sedmdesátých letech minulého století upevnil své postavení přijetím Deklarace zásad mezinárodního práva.¹⁰ Jde o zásady: nepoužití síly, mírového urovnání sporů, nevměšování, spolupráce států, sebeurčení národů, svrchované rovnosti států a zásadu poctivého dodržování závazků. Zmíněná kodifikace juristicky potvrdila ethos, který v mezinárodním právu veřejném vládl od konce druhé světové války a který plně v souladu s koncepcemi T.G.Masaryka¹¹ odmítal imperiální politiku ovládání jednoho státu druhým, a naopak vycházel z předpokladu, že mírový vývoj mezinárodního společenství zajistí normativní systém založený na spolupráci formálně rovných států a jimi legitimisovaných mezinárodních organizací.¹²

Současné období globalisace je a nepochybně ještě bude „prubířským kamenem“ aktuálního pojetí mezinárodního práva. Stávající mezinárodně politická situace rozhodně není příznivá pro atmosféru spolupráce suverénních států. Na poli teorie se lze setkat i s názory, že globalisace prospívá spravedlnosti.¹³ Ukázkovým příkladem má být např. rychlost, s jakou byl zřízen Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY). S ohledem na přetrvávající

⁷ Giddens, A.: Důsledky modernity. Praha, Slon 1998, s. 62.

⁸ Viz EVANS, G. – NEWNHAM, J. The Penguin Dictionary of International Relations. Harmondsworth: Penguin 1998, s. 201.

⁹ Charta Spojených národů je ustavující dokument světové organizace, který stanovuje práva a povinnosti členských států a stanoví orgány a postupy fungování Organizace spojených národů. Jako mezinárodní smlouva kodifikuje Charta základní principy mezinárodních vztahů – od suverenity a rovnosti mezi státy až po zákaz užití síly při řešení mezinárodních sporů. Viz Fakta a čísla OSN, Základní údaje o Organizaci spojených národů. New York – Praha, Informační centrum OSN v Praze 2002, s. 3.

¹⁰ Deklarace zásad mezinárodního práva - Valné shromáždění Organizace spojených národů schválilo konsensem 24. října 1970 (25. výročí přijetí Charty). Viz k tomu Potočný, M.: Mezinárodní právo veřejné, Zvláštní část. Praha, C.H.Beck 1999, s. 1-10. Azud, J.: Niektoré otázky povahy, obsahu a výkladu zásad medzinárodného práva. In: Zborník z vedeckej konferencie „Čo je právo?“ Bratislava, SAP 2007, s. 103-108.

¹¹ Srv. Masaryk, T.G.: Nová Evropa. Praha, G. Dubský 1920, s. 74 a násl.

¹² Srv. k tomu Malenovský, J.: Mezinárodní právo veřejné, Obecná část. MU Brno a Doplněk, Brno 1997, s. 5-7.

¹³ Zoubek, V.: Několik poznámek k multikulturálně-civilizačnímu přístupu v objektivním právu. In: Zborník z vedeckej konferencie „Čo je právo?“ Bratislava: SAP, 2007, s. 246.

pochybnosti o tom, zda válečné akce proti bývalé Jugoslávii lze jakkoliv odůvodnit mezinárodním právem, je to příklad přinejmenším pochybný.

Jediným globálně operujícím účastníkem světového dění, jak bylo zmíněno, zůstávají Spojené státy americké. Na invazi jimi vedené koalice do druhé války v Perském zálivu se však jasně ukazuje, že dodržování dosavadních standardů mezinárodního práva veřejného nemusí být v souladu s jejich národním zájmem. Současně se na mezinárodní scéně nenachází jiný „hráč“, který by byl schopen mocenské počínání Spojených států vyvážit či mu konkurovat. Rusku i Číně – jinak stálým členům Rady bezpečnosti – zatím chybí možnosti ekonomické.

Evropské státy se z historicky pochopitelných důvodů mohou jen obtížně shodnout na společných zájmech zahraniční politiky, a tak přestože by ekonomicky pravděpodobně byly schopny vliv Spojených států vyvážit, nešťastně probíhající evropská integrace jim to neumožňuje. Původní idea evropských společenství založená na výhodnosti spolupráce suverénních států stále více ustupuje do pozadí, aniž by bylo jasné, co přesně ji má ideově nahradit.

4. TRVALÝ VÝZNAM NÁRODNÍCH STÁTŮ A STÁTNÍCH IDEJÍ

Cestou, jakou lze z hlediska dalšího smyslu států tento globalizační atak překonat, je tedy návrat ke kořenům státnosti, tedy účelu států a jejich idejím. Řečeno s spolu se zakladatelem moderní státovědy Georgem Jellinkem „stát má být zástupcem obecných zájmů svého národa.“¹⁴ Ve svém abdikčním projevu nám spoluautor první československý prezident a aktivní účastník destrukce státnosti Rakousko-Uherské, prof. T.G. Masaryk k tomu poznamenal, že „státy se udržují těmi ideály, z nichž se zrodily“.¹⁵ S ideou moderního právního státu je neodmyslitelně spjata ochrana zájmů jeho občanů.

Vizionářsky se jeví Benešova kritika ideologií tehdy vznikajících autokratických státních režimů, která říká, že „Komunismus, fašismus a nacionálsocialismus odmítají onu formulaci správného poměru mezi ideou nacionální a ideou mezinárodní solidarity... Komunismus přehání internacionalismus... Nacionální socialismus a fašismus jsou naproti tomu výrazem nacionalismu expansivního... Odmítají princip a ideály humanity... Konec konců hájí ideje, že jeden národ má právo ovládat nebo zničit národ druhý a rozšiřovat se na jeho útraty.“¹⁶ Stejně tak Dr. Beneš odmítal myšlenku pacifismu hlásaje, že „Ideál humanity není však slabošství, neznamena nebránit se. – Naopak, chce právě i svého ideálu i práva každého národa neústupně bránit, třeba i železem. Tragické následky jaké mělo nerespektování tohoto přístupu v neblahém roce 1938 jsou dostatečně známé.

Moderní právní stát je jako fenomen jediný historický prověřený nástroj schopný zajistit demokratické uspořádání společnosti. „Cílová představa demokracie je sama o sobě dosti vágní, a nemůže proto postrádat tektonické prvky, které ji ve svém souhrnu konstituují jako cíl.“¹⁷ Idea moderního právního státu dále spočívá v překonání omezenosti formální

¹⁴ Jellinek, J.: Všeobecná státověda, Praha: J. Laichter, 1906, s. 103.

¹⁵ Masaryk, T.G.: O idejích československého státu. In Idea československého státu, red. J. Kapras – B. Němec – F. Soukup. Praha: Národní rada československá v nakl. L. Mazáče, 1936, s. 7.

¹⁶ Ibidem, s. 464.

¹⁷ Čermák, V.: Otázka demokracie, Praha: Academia, 1992, s. 27.

demokracie klasického právního státu a její posun k demokracii reálné zahrnující oblast ne pouze politickou, ale rovněž sociální a ekonomickou.¹⁸

V situaci, kdy se mocenské centrum posouvá ze sféry lokální právní regulace a národního jazyka kamsi „mimo obzor“, je obětí tohoto stavu především občan. Při skutečnosti neexistence nějakého globálního státu či globálního práva je to on, komu se dalším postupem tohoto procesu vzdaluje faktická kontrola nad základními oblastmi jeho života. Bez další existence efektivního národního státu by tváří v tvář výzám globalisace zůstal zcela bez pomoci. Potřeba renesance ideje silného národního státu nebyla dosud v historii nikdy tak aktuální, jak je tomu dnes.

ZÁVĚR

Z pohledu dalšího vývoje mezinárodního práva je třeba konstatovat, že pokud se nechceme historicky vracet do imperiálních dob a odsoudit tak většinu středních a malých států k úloze kolonií či protektorátů, nezbyvá než všemi prostředky trvat na koncepci spolupráce suverénních států. Jedině silné, suverénní státy s jasnou státní ideou mohou být platnými členy mezinárodního společenství a i nadále tak plnit účel své existence – totiž chránit zájmy a bezpečnost svých občanů. Má-li mezinárodní právo i nadále plnit svou hlavní funkci – tj. zajištění mírového vývoje mezinárodního společenství – musí zůstat právem rovných – ius inter pares. A zachovat zásadu, podle níž rovný nad rovným nemá moc – par in parem non habet potestatem.¹⁹

Ohledně dalšího destruktivního vlivu europisace na národní státy lze ve světle jevů jakými byly odmítnutí návrhu Smlouvy o Ústavě pro Evropu v průběhu jejího ratifikačního procesu lidem republiky Francie i lidem Nizozemského království a dále Irské NE procesu ratifikace Lisabonské smlouvy lze konstatovat, že moc zůstává v rukou občanů - voličů. Jedině oni mohou usměrnit další kroky politiků a vrátit státy tam, kam svým významem a rolí patří.

S přihlédnutím k uvedeným argumentům je zřejmé, že státy a státní ideje nelze ani v jejich současné podobě posílat na smetiště dějin. Jak říká významný představitel současné mezinárodně-politického myšlení a ekonomie, profesor Francis Fukuyama: „Jeden druh moci, který i v současném globalizovaném světě zůstává výlučně v rukou národních států, je moc vynucovat dodržování zákonů. I kdyby mezinárodní právo a mezinárodní organizace přesně reflektovaly vůli mezinárodního společenství (ať to znamená cokoli), vynucování zákonnosti zůstává celkově doménou států.“²⁰ Role národních států jako ochránců zájmu svých občanů tak zůstává i v probíhající éře globalisace nezastupitelná.

Literatura:

- Fukuyama, F.: Budování státu podle Fukuyamy, Praha: Alfa Publishing 2004,
- Čermák, V.: Otázka demokracie, Praha: Academia, 1992
- Giddens, A.: Důsledky modernity, Praha: Slon, 1998

¹⁸ Srv. Pinz, J.: Přirozenoprávní teorie a moderní právní stát. Disertační práce, Brno: Právnická fakulta MU 1996, s. 233.

¹⁹ Azud, J.: Suverénní rovnost a rovnoprávnost států podľa medzinárodného práva. In: Zborník z vedeckej konferencie „(Ne)rovnosť a rovnoprávnosť“ Bratislava: SAP, 2005, s. 125.

²⁰ Fukuyama, F.: Budování státu podle Fukuyamy. Praha, Alfa Publishing 2004, s. 117.

- Jellinek, J.: Všeobecná státověda, Praha: J. Laichter, 1906.
- Kallab, J.: Idea státu In Československá Vlastivěda, red. V. Dědina, sv. V Stát, red. J. Kapras, Praha: Sfinx 1931
- Knoll, V. Hegemonie města Chebu, Zamyšlení nad otázkou středověké globalizace, In Sborník příspěvků z konference Monseho olomoucké právnické dny, Olomouc: Právnická fakulta UP 2008
- Masaryk, T.G.: O ideji československého státu. In Idea československého státu, red. J. Kapras – B. Němec – F. Soukup. Praha, Národní rada československá v nakl. L. Mazáče 1936
- Masaryk, T.G.: Otázka sociální, Praha: J. Laichter, 1898
- Masaryk, T.G.: Nová Evropa, Praha: G. Dubský, 1920
- Pinz, J.: Moc a právo v procesu globalisace, In Sborník z pracovní konference s mezinárodní účastí, Praha: Vysoká škola ekonomická, 2003
- Pinz, J. Osudy české právní kultury ve stínu tzv. europeisace, In Sborník z vědecké konference „Systémové pojetí kultury“, Hradec Králové: Fakulta humanitních studií University Hradec Králové, 2007
- Pinz, J.: Přirozenoprávní teorie a moderní právní stát, Disertační práce, Brno: Právnická fakulta MU, 1996

Kontaktní údaje na autora – email:

p.kratky@email.cz